

Ea quae hac ratione compendiose referimus ex iis, quae recenter publicata fuerunt quoad opera et personam Petri de Lutra, Praemonstratensis eximii saeculi decimi quarti, hucusque fere ex toto ignoti, melius concludere non possumus quam repetendo dicta E. REBSTEIN, l. c., p. 167: « Die ideengeschichtliche Bedeutung, die wir dem Fragment des Peter von Lautern zuerkennen müssen, lässt die persönlichen Beziehungen, die der Autor im kulturellen und politischen Leben seiner Epoche unterhielt, an Interesse gewinnen, besonders wenn seine Gönner so prominente Würdenträger der Kirche wie der Kardinaldiakon Giovanni Colonna und der Erzbischof Balduin von Trier waren... Hier sind der Forschung Detailaufgaben gestellt, die unsere Kenntnis jener bewegten, schreibseligen, und zukunfts-trächtigen Tage des Frühhumanismus nützlich bereichern könnten. Noch erfreulicher wäre es, wenn die vorstehenden Zeilen die Veranlassung wären, dass in der spätmittelalterlicher Literatur und in den zeitgenössischen Urkunden den Spuren nachgegangen würde, die uns weiteren Aufschluss über Leben und Werke des berühmten Unbekannten liefern könnten ».

J. B. VALVEKENS, O. Praem.

De Sint-Michielsabdij in de sagschat van de Polders ten noorden van Antwerpen.

Toen Tanchelmus meer en meer opgang begon te maken in de Antwerpse polder, zond het Kapittel Norbertus met zijn metgezellen naar die streek om er deze ketterij uit te roeien. Spoedig vestigden ze zich te Antwerpen en toen Norbertus enkele van zijn volgelingen in de stad wilde achterlaten, schonk het Kapittel hun in 1124 de kollegiale kerk van Sint-Michiel, waarbij later een klooster werd gebouwd.

Reeds in 1154 kocht de tweede abt enige gronden op het gebied van Zandvliet. Toen in 1329 een gedeelte van de grond van het overstroomde Berendrecht werd afgestaan, kwamen ook de gronden van de abdij onder Berendrecht. Meer en meer breidden de Sint-Michielsheren hun bezittingen uit in de polder; gronden, goederen en landerijen werden opgekocht, grondheerlijkheden verkregen en de tienden geïnd. Reeds in 1356 bezat de abdij meer dan 30 hoeven (waaronder het Monnikenhof) met de daarrondliggende gronden: in Stabroek 2, in Zandvliet 10, in Oorderen 2, de andere in Merksplas

Hoboken, Minderhout, Meer en Mortsel. Zij hield zich vooral bezig met het indijken van polders, het ontginnen van de gronden, het aanbrengen van verbeteringen aan de landbouw, en bevorderde aldus de welvaart van de streek.

Gedurende honderden jaren, tot aan de Franse omwenteling, heerste de machtige abdij over de polderstreek ¹⁾. Het is dan ook niet te verwonderen dat niet alleen enkele toponiemen (zoals : de Sint-Michielsvelden, de Abtsdreef, het Monnikenhof, de Monnikenhofstraat), maar ook menig volksverhaal aan die eens zo machtige tijd herinnert. Dit is bij toeval gebleken in ons onderzoek naar de sagenmotieven in de polder ten noorden van Antwerpen ²⁾.

De volksmens kent zijn geschiedenis niet, zijn kennis klimt zelden verder op dan een honderdtal jaren terug : de tijd van zijn grootvader. De tijd daarvoor is vaag en slechts enkele gebeurtenissen zijn nog gekend omdat zekere nog bestaande voorwerpen er nog aan herinneren. De geschiedkundige feiten hebben dan ook meer en meer « sagenhafte » kleur gekregen, naargelang ze van generatie op generatie zijn overgeleverd : er werd bij gefantazeerd, andere sagenmotieven hebben de feiten aangetast.

Er bestaat in Berendrecht nog een *Monnikenhofstraat* en een *Monnikenhof*, een boerderij die gebouwd werd op de fundamente van het buitengoed der Norbertijnen van de zelfde naam. Volgens de mensen van de streek kan men aan de bouw van de hoeve nog zien dat het vroeger een klooster is geweest. Een garnaalleurder uit voornoemde straat verzekerde me dat zij vroeger nog « vol kloosters » had gestaan en dat er een massa paters hadden verbleven. De fundamente ervan steken nog in de grond en men kan er geen spade in de bodem steken zonder op stenen te stoten.

Wat is dit Monnikenhof nu in werkelijkheid geweest ? Geen klooster in de echte zin van het woord. In 1254 liet de abt Gerardus van Lier een kapel bouwen ter ere van de heilige Maria Magdalena. Zij diende enkel voor de Sint-Michielsheren die er verbleven voor het beheer van de goederen, maar mocht ook door de bewoners van het omliggende bezocht worden.

In de 16^e eeuw werd de kapel door de opstandelingen verwoest. Ze werd echter in 1648 luisterrijk herbouwd door de abt

¹⁾ St. ADRIAENSSENS, *Geschiedenis van het dorp Berendrecht*, bl. 18-23.

²⁾ *Onderzoek naar de Sagenmotieven in de Polder ten noorden van Antwerpen* (onuitgegeven verhandeling), Leuven, 1955.

Johannes Chrysostomus van der Sterre, die nevens de kerk een prachtig buitengoed liet bouwen, omgeven met vijvers en dreven, waar jaarlijks de abten en heren van de abdij van Antwerpen kwamen uitrusten. Het geheel van deze bezittingen werd het *Monnikenhof* genoemd. Onder de Franse overheersing werden al de goederen aangeslagen en publiek verkocht. Zo viel het Monnikenhof in de handen van een zekere Antonius Gummarus Aerts, bijgenaamd Teuntje van Lier, die alles deed afbreken ³⁾).

De monniken van het Monnikenhof werden legendarisch, of beter uitgedrukt « sagenhaft » : zij werden opgenomen in de fantastische wereld van de sagen, de wereld van geesten, spoken, weerwolven en heksen, een wereld waarin alles mogelijk is, en die des te pakkender is omdat men er in gelooft, omdat men er in leeft. In die wereld kon het oorspronkelijke motief zich met alle mogelijke andere motieven verbinden : verborgen schat, schatvuur, spoken en kwelgeesten.

De naam monniken is in ons dialect haast niet bekend. Vandaar dat men de naam niet begrepen heeft en hem vervormd heeft tot *minniken* en hun verblijfplaats *minnikenhof* heeft genoemd. Volgens Peer de Klos, onze beste verteller en een echte volksprofeet, waren deze « minniken » gekleed als paters, met grote kappen op en reden ze rond te paard om de mensen te helpen. Volgens een ander sagenverteller, Diktus Oris, waren het wel degelijk paters.

De herinneringen aan de weelde en de rijkdom van dat prachtige buitengoed moesten wel inwerken op de verbeelding van het volk. Vandaar naar het verhaal van *verborgen schatten* is maar een stapje. De zelfde Peer de Klos vertelde dat er tegen het bos tussen Berendrecht en Stabroek, aan de weel van Stabroek, een groot hof heeft gestaan, en dat men daar gouden lepels en « ferketten » heeft gevonden. Er zouden ook nu nog veel schatten verborgen zitten. Volgens Diktus Oris liepen hun paarden met *gouden hoefijzers* en rond de balken van de stal waren gouden banden. Hebben we hier ook niet de invloed van het sagenmotief van de overdreven, gestrafte weelde, zoals dit geïllustreerd wordt in de sage van het verzonken Bath, sage in heel de polder gekend ? ⁴⁾ Maar er is toch een groot

³⁾ St. ADRIAENSSENS, *Geschiedenis van Berendrecht*, bl. 21-23.

⁴⁾ Ook daar spreekt men van gouden hoefijzers. Maar niettegenstaande hun fantastische rijkdom, werden de armen verstoten. Omwille van de hoogmoed en hardvochtigheid der inwoners, is de stad vergaan, alleen de toren is blijven staan.

verschil : zoals reeds gezegd, vertelt men dat de paters niets dan goed deden.

Een andere sage wordt verbonden aan die plaats. Een koe-wachter zag op zekere dag een *vuurtje* branden in de wei. Hij schept er een emmer van om zijn stoof aan te maken ; maar hoe hij ook in de kolen blaast, zijn vuur wou niet aangaan. Maar 's anderen-daags lag er een emmer goud !

De monniken van het Monnikenhof dwalen thans nog rond in de polder. De reden van hun spoken wordt niet vermeld en in feite zijn ze niets anders dan de verpersoonlijking van natuurverschijnselen, zoals men elders spreekt van « witte wijven ».

De mens voelt de natuur aan als iets mysterieus, iets levends en geheimzinnigs, iets « unheimlichs ». De donkere stormachtige nacht — en zeker in een tijd toen er nog geen straatverlichting was — het zwiepen van de takken, het ritselen in de struiken, het drijven van nevels boven eenzame plassen, maakt hem redeloos bang. Er is niet veel nodig om zo'n bange mens, wiens verbeelding geprikkeld is door avondlijke griezelverhalen, op zijn weg een van de geesten te zien, waarover hij zoveel heeft horen vertellen. Zo zal een nevelsliert een lang wit wijf worden, een eenzaam oud vrouwtje een heks, een late priester zweeft over de grond en dringt door de hagen als een schim. Sagen over geheimzinnige spook-pastors komen, zoals in andere streken, ook in onze polder voor (de volksmens heeft ontzag voor geestelijken en kent hem geheimzinnige machten toe), maar daarnaast hoorden wij sagen over « *spookpaters* ». Ze spreken zelfs van « *witheren* », en meer bepaald nog van de « *spookmonniken van 't Monnikenhof* ».

De vertellers waar de traditie het best bewaard is gebleven, zeggen dat de geesten van de monniken die vroeger in de polder verbleven, nu nog rondspoken in de streek.

Een bakkersjongen, die op een zondagavond van Berendrecht naar Hoevenen reed, werd achtervolgd door die spookmonniken, en kwam lijkleek en buiten adem een herberg binnengevallen. Het kapelleke van Berendrecht zou tegen die spookmonniken opgericht zijn ⁵⁾.

⁵⁾ De kapel van het Hagelkruis werd in werkelijkheid gebouwd door pastoor Adriaan Verlinden in 1722, uit dankbaarheid voor een verkregen gunst. Meer bekend wat betreft haar oorsprong is de *legende* van het hagelkruis. Het mirakel van een kruis gevormd door hagel duidde de plaats aan waar ze moest gebouwd worden.

Elders spreekt men gewoon van « witheren » zonder op hun herkomst te wijzen.

Een vrouw uit de Zandvlietse Hei heeft vier witheren aan een vuur zien zitten. Maar toen ze 's morgens nieuwsgierig ging zien, was er geen spoor van asse te vinden.

Ook Rik van Wijck zag vier witheren aan een weel staan, en hij was als aan de grond vastgenageld. Hij kon geen stap meer verzetten.

Een andere keer waren het echte plaaggeesten : ze grepen hem bij zijn benen en gooiden hem in een natte wei. Ze waren in 't wit en barrevoets. Ook dit gebeurde aan de weel van Stabroek.

Ook in Oorderen spreekt men van een spokende witheer op de Rosdijk, die apart staat van die van Berendrecht, vermits hij slechts alleen is en een verstoten monnik zou zijn, maar waarvan de naam « witheer » wel eens vandaar zou kunnen overgewaaid zijn.

Wij zijn van mening dat al deze verhalen teruggaan op de spookmonniken van 't Monnikenhof, en zeker wat hun naam betreft. Te meer daar er geen paters meer in de polder verblijven en de naam « witheren » voor de paters van de Sint-Michielsabdij werd gebruikt. In werkelijkheid echter hebben we eigenlijk niet te doen met wederkerende doden, en zijn die geesten in wezen de verpersoonlijking van natuurverschijnselen. Verschijnen de « witheren » niet telkens in de nabijheid van een weel en hangt er niet haast altijd mist boven een waterplas ?

De Volkskunde heeft tot doel een bepaalde volksgroep te beschrijven in alles wat haar eigen is en van de andere afscheidt, in alles wat haar door traditie verbindt. Het volk van de Antwerpse polder heeft zijn eigen karakter. Dit kwam reeds tot uiting bij onze sagenverzameling. In haar sagenschat komen eigen motieven voor. Een daarvan en een van de voornaamste is dat van de « witheren » en de sagen rond het Monnikenhof.

Zo wordt niet alleen de invloed die de Sint-Michielsabdij destijds op onze polderstreek gehad heeft nog steeds bewezen door de verhalen die nog aan de kloosterlingen herinneren, maar zien we ook dat de abdij ongewild en onbewust haar steentje heeft bijgedragen tot het vormen van de volkskundige eenheid, die onze polderbevolking uitmaakt.

M. VAN DEN BERG.